

Włodzimierz Goriszowski, Piotr Kowolik

Biblioteka szkolna w procesie kształtowania nawyków czytelniczych uczniów klas I-III

Nauczyciel i Szkoła 1 (6), 76-91

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Biblioteka szkolna w procesie kształtowania nawyków czytelniczych uczniów klas I–III

Wprowadzenie

Dziecko już od najwcześniejszych lat wyciąga rękę do barwnej książki. Chce dotykać lśniącej okładki, oglądać ilustracje, a potem słuchać czytania i wreszcie czytać samo.

Książka działa na czytelnika tylko wtedy, gdy staje się przeżyciem, gdy trafia do zainteresowań i odpowiada potrzebom psychicznym dziecka.

W pracy dydaktyczno-wychowawczej książka ma wielorakie znaczenie: posiada wartości poznawcze, budzi pragnienie wiedzy, kształtuje w dzieciach ważną umiejętność współżycia z ludźmi, ukazuje piękno, przyjaźń, budzi uczucia humanitarne i poszanowania godności ludzkiej, uczy miłości do rodzinnego kraju, polskiej mowy, przyrody i kultury. Książka jest również niewyczerpanym źródłem przyjemności i rozrywki. Tak więc książka odegrać może wielką rolę w kształtowaniu i wychowaniu dzieci, ma ogromne znaczenie zarówno dla życia społecznego, jak i dla życia jednostki. Książka ma wielkie walory poznawcze i wychowawcze. Dając swoiste odbicie rzeczywistości w realistycznych obrazach literackich pozwala głębiej poznać tę rzeczywistość. Operując przy tym środkami silnie oddziałującymi na wyobraźnię, uczucie i wolę, wywiera duży wpływ na kształtowanie moralności i charakteru człowieka. Bez książki nie może istnieć współczesne społeczeństwo. Nic też dziwnego, że znaczna część społeczeństwa uznaje książkę za niebagatelną wartość. Rola książki już w okresie wstępnej edukacji młodego pokolenia jest szczególnie duża.

Funkcje biblioteki szkolnej

Institucją powołaną do rozwijania zainteresowań czytelniczych, do kierowania procesem czytelnictwa, do wyrobienia umiejętności pracy z książką jest biblioteka jako instytucja wychowania intencjonalnego.

Głównym zadaniem biblioteki szkolnej jest współdziałanie w procesie edukacji wychowania dzieci i młodzieży, w rozwijaniu człowieczeństwa istoty ludzkiej. W współczesnym, demokratycznym społeczeństwie ideą wiodącą w edukacji powinna

stać się humanizacją, czyli człowiek — jego wielostronny rozwój, samodzielność, mądrość i odpowiedzialność.

Biblioteki powinny pomagać uczniom w utrwalaniu i rozszerzaniu wiadomości nabytych na lekcji, w rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień, we wzbogacaniu znajomości języka ojczystego, w wyrobieniu wrażliwości na prawdę i piękno zawarte w treści książki oraz na estetyczną formę, w jakiej ta treść jest podana, tj. w wychowaniu samodzielnych i świadomych czytelników.

Podążając za sformulowaniem Mary Peacock Douglas¹ biblioteka pełni następujące funkcje w codziennym życiu dziecka:

1. Zapewnia w różnej formie i dla wszystkich przedmiotów materiały pomocnicze, dostosowane do różnych poziomów dojrzałości uczniów oraz na tyle różnorodne, by odpowiadały wymaganiom nowoczesnego programu.
2. Daje uczniom do dyspozycji księgozbiór tak zasobny, aby zaspokajał zainteresowania czytelnicze każdego czytelnika i zachęcał do ich poszerzenia.
3. Kieruje lekturą uczniów tak, aby uświadomili sobie jakie bogactwo przeżyć i wiadomości dać im może książka.
4. Współdziała w realizacji programu wychowawczego szkoły.
5. Daje uczniom takie wiadomości o książce i bibliotece, by mogli korzystać samodzielnie z katalogu księgozbioru podręcznego i innych urządzeń biblioteki.
6. Wyrabia poczucie odpowiedzialności uczniów, wdrażając ich do korzystania ze wspólnego dobra, poszanowania praw drugih i stosowania zasad demokratycznych.
7. Zapewnia materiał potrzebny nauczycielom do prowadzenia lekcji, jak i do ich zawodowego samokształcenia.
8. Przysposabia dzieci do pełnego korzystania z publicznych bibliotek miejscowych.

Praca biblioteki jest istotną częścią wychowawczego oddziaływania na każdego ucznia w szkole i czynnikiem współpracującym z administracją szkolną, nauczycielami i rodzicami. Biblioteka wypełnia swoje zadania nie tylko w czterech ścianach czytelnicy, lecz także w klasie, pomagając nauczycielowi przygotowywać i doskonalić pracę szkolną; zaopatruje go szczerze w materiały na określone tematy; stara się także zadowolić upodobania i potrzeby każdego dziecka. Praca biblioteki nie może być przypadkowa lecz musi być przemyślana i ciągła.

Biblioteka szkolna według Emilii Białkowskiej² pełni jakby podwójną funkcję: jedną — usługową w stosunku do szkolnego procesu dydaktyczno-wychowawczego i drugą — właściwą jej jako specyficznej placówce oddziaływania kulturalnego i wychowawczego przy pomocy książki. Zadaniem nowoczesnej biblioteki szkolnej

¹ M.P. Douglas, *Biblioteka w szkole podstawowej i jej działalność*, Warszawa 1964, s. 13.

² E. Białkowska, *Praca pedagogiczna z czytelnikami w bibliotece szkolnej*, Warszawa 1964, s. 11.

jest przygotowanie uczniów do pracy samokształceniowej, do kształcenia ustawicznego. Wiąże się to z ważną funkcją nowoczesnej szkoły przygotowania absolwentów do dalszego kształcenia i doskonalenia zawodowego. Ponieważ zadania szkoły w zakresie nauki i wychowania określają programy szkolne, są one jednocześnie źródłem szczegółowych informacji o zadaniach biblioteki szkolnej. Biblioteka szkolna jest podstawową pracownią, która pomaga szkole w wypełnianiu jej celów wychowawczych, kształcących i poznawczych.

Biblioteka stwarza warunki do utrwalania, pogłębiania oraz rozszerzania wiadomości i umiejętności uczniów zdobywanych na lekcjach i zajęciach pozalekcyjnych, rozwijania ich zainteresowań, zamiłowań i uzdolnień.

W stosunku do niektórych kategorii dzieci opieka wychowawcza jaką otacza biblioteka wszystkich uczniów w szkole winna być szczególnie intensywna. Należą do nich:

- uczniowie uzdolnieni, u których rozwój psychofizyczny jest szybszy niż u innych,
- dzieci, które spotykają niepowodzenia szkolne,
- uczniowie sprawiający trudności wychowawcze, społecznie niedostosowani, przejawiający zaburzenia w zachowaniu,
- dzieci zaniedbane i mało zdolne, o ubogich zainteresowaniach,
- dzieci rodziców pracujących (zwłaszcza w systemie wielozmianowym); uczniowie o słabym systemie nerwowym, dla których wielogodzinne przebywanie w świetlicy jest zbyt męczące; dzieci odczuwające brak kontaktów uczuciowych z najbliższymi osobami (wychowankowie domów dziecka).

Włodzimierz Goriszowski tak precyzuje obowiązki biblioteki szkolnej:

1. WYROBIENIE u uczniów sprawności w poszukiwaniu, a następnie w korzystaniu z książek o różnej tematyce i z różnych działów.
2. WYROBIENIE nawyku sięgania po książkę dla poszerzania i wzbogacania zdobytych w szkole wiadomości.
3. WYROBIENIE umiejętności pogłębionego czytania oraz wrażliwości na walory poznanych książek, a ponadto zdolności zajmowania własnego stanowiska w odniesieniu do postawy pisarza, problematyki dzieła i formy artystycznej.
4. ZAZNAJOMIENIE w największym skrócie z dorobkiem myśli ludzkiej utraconym na piśmie.³

³ W. Goriszowski, *O współpracy bibliotek szkolnych z publicznymi bibliotekami powszechnymi*, „Bibliotekarz” 1960, nr 2; W. Goriszowski, P. Kowolik, *Podstawowe obowiązki bibliotekarza szkolnego w zakresie pracy z książką i czytelnikiem*, „Biblioteka w Szkole” 1991, nr 9; W. Goriszowski, P. Kowolik, *Współpraca bibliotekarza z wychowawcami klas*, „Poradnik Bibliotekarza” 1992, nr 2.

Warto przypomnieć poglądy Heleny Radlińskiej na temat znaczenia biblioteki w podnoszeniu kultury narodu, „...którą mierzy się nie tyle wartością jego literatury, co rozpowszechnianiem książek...”⁴ Współcześnie jest to bardzo trudne zadanie, ponieważ nowoczesne techniki prezentowania wiadomości, literatury agresywnie wkraczają do każdego domu. Potencjalny czytelnik mając do wyboru kilkanaście kolorowych programów telewizyjnych, ogromny wachlarz kaset video o różnorodnej tematyce, najczęściej sensacyjnej, przygodowej, wybierze właśnie film jako łatwiejszą formę spędzania wolnego czasu, a nie książkę, choć to przecież o wiele bardziej wartościowy sposób poszerzania swojej wiedzy, rozwijania własnych zainteresowań.

Dlatego biblioteka szkolna ma obecnie wiele problemów związanych z zachęcaniem, szerzeniem czytelnictwa wśród społeczeństwa.

Biblioteka szkolna może odgrywać ważną rolę w stosunku do uczniów izolowanych przez zespoły dziecięce, uczniów nowych oraz chorowitych, dostarczając im poczucia sukcesu i okazując życzliwe zainteresowanie ich sprawami. Bibliotekarz nawiązując bliski kontakt z dzieckiem, może czasem wcześniej i skuteczniej niż wychowawca klasy poznać dziecko i jego sytuację życiową oraz przyjść mu z pomocą.

O innych funkcjach biblioteki dowiadujemy się z pracy zbiorowej pod redakcją Ireny Jon-Jondzel.⁵ Opisuje w niej funkcje bibliotek szkolnych i publicznych.

Według niej biblioteki szkolne biorą udział w realizacji programu dydaktyczno-wychowawczego szkoły oraz kształtują umiejętności i nawyki uczniów w korzystaniu z książki i biblioteki. Są więc powiązane z organizacją szkoły i dostosowane do jej typu. Dlatego też mamy biblioteki liceów ogólnokształcących, szkół podstawowych, zawodowych, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek opieki pozaszkolnej (przedszkoli, domów dziecka, zakładów wychowawczych i inne).

Natomiast biblioteka publiczna służy rozwojowi kultury, a w szczególności czytelnictwa, upowszechniania wiedzy ludności na danym terenie. Jej szczegółowymi zadaniami są: gromadzenie i opracowywanie materiałów bibliotecznych, udostępnianie zbiorów ze wszystkich dziedzin wiedzy czytelnikom na miejscu, wypożyczanie do domu oraz prowadzenie wypożyczeń międzybibliotecznych, prowadzenie służby informacyjnej oraz popularyzacja książki i czytelnictwa, współdziałanie z bibliotekami wchodzącymi w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zbiorów, sporządzania i rozpowszechniania informacji bibliograficznych i dokumentacyjnych.

W. Goriszowski⁶ wymienia dwie główne funkcje biblioteki szkolnej:

⁴ H. Radlińska, *Zagadnienia bibliotekarstwa i czytelnictwa*, Wrocław 1961, s. 3–4.

⁵ I. Jon-Jondzel (red.), *Dydaktyczne i wychowawcze funkcje bibliotek*, Warszawa 1978, s. 182–183.

⁶ W. Goriszowski, *Biblioteka szkolna jako instytucja systemu oświaty i wychowania*, Warszawa 1987, s. 28; W. Goriszowski, P. Kowolik, *Funkcje bibliotek szkolnych w kierowanym procesie czytelnictwa nauczycieli*, Kielce 1991.

1. Funkcje ogólne:

- integrująca proces dydaktyczno-wychowawczy szkoły,
- interweniująca w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły,
- koordynująca całość działań pedagogicznych w szkole.

2. Funkcje szczegółowe:

- pedagogiczne (inspirująca, poznawcza, kształcąca, informacyjna, innowacyjna, dokumentacyjna, samokształceniowa, refleksyjna, wychowawcza),
- psychologiczne (motywacyjna, refleksyjna, intelektualizująca, opinie – wartościowanie – sądy, terapeutyczna, relaksowo-odprężająca, estetyzująca),
- społeczne (organizacyjna, techniczna, prakseologiczna, kierownicza, kulturotwórcza, patriotyczna, uspołecniająca).

Modernizacja programów nauczania, nowe podręczniki, metodyki pracy z uczniami indywidualnymi, w grupach i zespołach — pomagają nauczycielom w organizowaniu samodzielnej pracy umysłowej uczniów. W tej sytuacji biblioteki stają się coraz częściej jedną z głównych pracowni szkolnych niezbędnych dla pełnej realizacji programu dydaktyczno-wychowawczego.

M. Drzewiecki wyróżnia następujące funkcje biblioteki szkolnej:

1. Funkcja wspomaganie szkoły w zakresie rekrutacji czytelników, organizując zbiorowe zapisy uczniów, tzw. pasowanie na czytelnika, poprzedzone wizytą całych klas w bibliotece, zapewnia także publiczność dla organizowanych przez bibliotekę spotkań i imprez, które w ostatnich latach obsługują wyłącznie niemal zorganizowane grupy szkolne, co spowodowało rezygnację ze spotkań z publicznością spontaniczną i dobrowolną.
2. Funkcje opiekuńcze i rekreacyjne placówki, realizowane przez organizowanie czasu wolnego uczniów, rozbudzanie zainteresowań, organizowanie aktywności kulturalnej uczniów, współdziałanie z organizacjami społecznymi i ze środowiskiem.
3. Funkcje wychowawcze biblioteki — organizowanie imprez świątecznych, akcji czytelniczych, utrzymywanie kontaktów z określonymi instytucjami i środowiskami.⁷

Biblioteka szkolna odgrywa znaczącą rolę w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Zadania biblioteki sprowadzają się nie tylko do rozwijania zainteresowań czytelniczych u uczniów, ale także uczestniczenia w uzupełnianiu, poszerzaniu ich wiedzy o świecie. Młody czytelnik początkowo opanowuje technikę czytania, by wkrótce, zachęcony efektami czytania, sięgnąć po książkę, by poznać nowego bohatera. W ten sposób rozwija swoje procesy poznawcze, poszerza słownik i kształci swoje nawyki czytelnicze. Wielorakie funkcje i zadania jakie spełnia

⁷ M. Drzewiecki (red.), *Biblioteka i informacja w systemie edukacji*, Warszawa 1993, s. 101.

biblioteka przyczyniają się do czynnego uczestnictwa w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły.

Rola i zadania nauczyciela-bibliotekarza

Niezbędnym warunkiem dobrego działania biblioteki według Mary Peacock Douglas⁸ jest praca kompetentnego i aktywnego bibliotekarza. Musi on rozumieć dzieci, umieć je pozyskać i kierować nimi, musi mieć szerokie zainteresowania, zapał, dobre zdrowie, takt, entuzjazm, energię oraz powinien umieć pracować zarówno z dziećmi jak i z dorosłymi, znać dobrze literaturę dziecięcą i właściwie kierować techniczną stroną pracy bibliotekarskiej.

Bibliotekarz prowadząc swoją działalność, powinien czuć się odpowiedzialny za realizację wielu zadań tj.:

1. W zakresie wiedzy zawodowej i kierownictwa:
 - dotrzymać kroku rozwojowi swojej dziedziny,
 - popierać działalność wydawniczą i stopniowe doskonalenie się literatury dziecięcej,
 - obserwować potrzeby uczniów i nauczycieli oraz brać udział w ich zajęciach,
 - działać tak, aby biblioteka przyczyniła się do rozwoju umysłowego dzieci,
 - ściśle wiązać jej pracę z innymi rodzajami działalności szkoły.
2. W zakresie umiejętności zawodowych:
 - dokonywać wyboru takich materiałów związanych z programem nauczania, które będąc interesujące, jednocześnie rozwijają zdolność myślenia,
 - umiejętnie skłaniać dzieci do czytania wybranych materiałów mogących rozwinąć i wzbogacić ich osobowość,
 - zorganizować księgozbiór w taki sposób, aby każdy mógł się nim posługiwać łatwo i z korzyścią.
3. W zakresie przygotowania uczniów do korzystania z biblioteki:
 - prowadzić szkolenie ciągle przystosowane do potrzeb i uzdolnień uczniów poszczególnych klas,
 - przy współpracy nauczycieli czuwać nad tym, aby dzieci rzeczywiście przyswoiły sobie niezbędne pojęcia i miały możliwość praktyki,
 - zachęcać najbardziej uzdolnionych uczniów do gruntowniejszego korzystania ze zbiorów biblioteki.
4. W zakresie sprawozdawczości i opiniowania:
 - prowadzić statystykę czytelnictwa i składać kierownictwu sprawozdania,

⁸ M.P. Douglas, *Biblioteka w szkole...*, s. 15.

- wyjaśniać radzie pedagogicznej sens i użyteczność tej statystyki, wyjaśniać różne aspekty działalności bibliotecznej,
- z roku na rok doskonalić swój plan pracy.

Inny autor — Kazimierz Budzyk⁹ — zadania bibliotekarza dzieli na:

1. Oświatowo-wychowawcze.
2. Fachowo-dokumentacyjne.
3. Warsztatowo-naukowe.

Obecnie zadania oświatowo-wychowawcze realizowane są w bibliotekach publicznych. Zadania warsztatowo-naukowe dotyczą głównie bibliotek uniwersyteckich i uczelnianych. Natomiast zadania dokumentacyjne muszą być realizowane we wszystkich bibliotekach.

E. Białkowska¹⁰ twierdzi, że zadania bibliotekarza polegają na rozwijaniu działalności dydaktycznej, czyli na dopomaganiu szkole w utrwalaniu, rozszerzaniu i wiązaniu z życiem wiadomości podawanych na lekcjach, w rozwiązywaniu różnorodnych zadań wychowawczych, w szczególności zaś w wyrabianiu u wszystkich uczniów zamiłowania do czytania i nawyków kulturalnego obcowania z książkami. Oddziaływanie dydaktyczno-wychowawcze bibliotekarza jest o wiele szersze, gdyż obok udostępniania książek czytelnikom indywidualnym i ich zespołom wyrabia u uczniów wiele cennych cech charakteru i kultury stosownie do planu pracy, jaki wytyczy sobie na początku roku szkolnego.

Książka żyje w rękach czytelnika. Bibliotekarz zaś odpowiada moralnie za pełne użytkowanie każdej książki, którą włączył do księgozbioru. Dlatego też podaje aktualne informacje o książkach i sposobach ich poszukiwania przy pomocy katalogów, bibliografii, umożliwia czytelnikom bezpośredni dostęp do książek ułożonych na półkach, cierpliwie uczy ich samodzielnego wyboru i doboru książek i rozwija wrażliwość na dobrą książkę.

Zofia Porczyńska¹¹ mówi o zadaniach opiekuńczo-wychowawczych bibliotekarza. Nie powinien on ograniczać się do udzielania porad dotyczących czytelnictwa, ale być często powiernikiem i doradcą czytelników w ich najróżniejszych sprawach. Poznając uczniowskie zainteresowania i kierując nimi ułatwia uprawianie hobby oraz może wpływać na aspiracje i dążenia zawodowe młodzieży. Samokształcenie i samowychowanie uważane jest przez nauczycieli i bibliotekarzy za naczelną zasadę procesu opiekuńczo-wychowawczego. Proces ten korzystnie rozwija się wówczas, gdy zastosuje się właściwe metody i formy pracy z uczniami.

⁹ K. Budzyk, *Wiadomości o książce*, Warszawa 1961, s. 137.

¹⁰ E. Białkowska, *Praca pedagogiczna z czytelnikami...*, s. 37–38.

¹¹ Z. Porczyńska, *Biblioteka szkolna*, [w:] I. Lepalczyk, B. Burtymowicz (red.), *Pedagogika opiekuńcza*, Łódź 1976, s. 126–127.

Irena Jon-Jondzel¹² pisze o zadaniach bibliotekarza, które sprzyjają:

- utrwalaniu, pogłębianiu oraz rozszerzaniu wiadomości i umiejętności uczniów, nabywanych zarówno na lekcjach, jak i na zajęciach pozalekcyjnych,
- rozwijaniu zainteresowań, zamiłowań i uzdolnień w różnych kierunkach,
- kształtowaniu pożądaných społecznie postaw, między innymi patriotycznych, społecznych i moralnych,
- przygotowaniu do czynnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym,
- wychowaniu „dojrzałych” czytelników, odznaczających się samodzielnością myślową, wrażliwością na treść i formę książki, swobodnie obracających się w świecie książek.

Działalność bibliotekarza jako koordynatora pracy z książką nie może opierać się tylko na znajomości instrukcji i wytycznych dotyczących prowadzenia biblioteki, wymaga ponadto rozeznania w treściach programów szkolnych i w ogólnych zadaniach stawianych przed współczesną szkołą oraz orientacji w kierunkach rozwoju nauk pedagogicznych.

Podstawowym warunkiem powodzenia jest stała współpraca i współdziałanie z radą pedagogiczną i poszczególnymi nauczycielami, z kołami zainteresowań, z organizacjami młodzieżowymi, z rodzicami uczniów, z instytucjami i organizacjami pozaszkolnymi, zajmującymi się problematyką czytelnictwa, a szczególnie z bibliotekami publicznymi oraz innymi placówkami i organizacjami współpracującymi ze szkołą.

Formy pracy z czytelnikiem

Formy pracy z lekturą mogą polegać na działaniu i współdziałaniu samych uczniów oraz nauczyciela z uczniami. Będą to różnego rodzaju improwizacje, zabawy twórcze, inscenizacje, opowiadania twórcze, swobodne teksty, tworzenie książeczek tematycznych dotyczących czytanych książek, prowadzenie dzienniczków lektur, prezentowanie książek przez uczniów, urządzenie kącika książek ze spisu lektur, itp.

Według E. Białkowskiej i S. Bzdęgi¹³ do form najczęściej stosowanych przy organizowaniu imprez masowych szkoły należą:

1. Posługiwanie się żywym słowem:

- głośne czytanie,
- opowiadanie,

¹² I. Jon-Jondzel, *Dydaktyczne i wychowawcze...*, s. 63.

¹³ E. Białkowska, S. Bzdęga, *Organizacja i metody pracy bibliotek szkolnych*, Warszawa 1957, s. 27.

- omawianie książek,
 - poranki i wieczory literackie,
 - wieczory autorskie,
 - konferencje czytelnicze.
2. Formy pogładowe:
- wystawy książek.
3. Inne formy:
- konkursy czytelnicze.

Bibliotekarz nie ogranicza swojej działalności do wypożyczania książek w wypożyczalni i udostępniania ich na miejscu w czytelni. Duży wpływ na rozwój czytelnictwa, na zainteresowanie biblioteką i określonymi książkami oraz pogłębienie recepcji książek posiadają coraz szerzej stosowane w bibliotekach szkolnych tak zwane zajęcia uzupełniające. Nie mogą one zajmować głównego miejsca w działalności biblioteki, gdyż służąc tym samym celom co zajęcia w wypożyczalni i czytelni uzupełniają je tylko w innej atrakcyjniejszej formie.

Aleksandra Szabuniewiczowa¹⁴ wyróżnia następujące formy pracy z czytelnikiem:

- 1) głośne czytanie,
- 2) opowiadanie,
- 3) recytacje,
- 4) wieczory autorskie,
- 5) wieczory literackie,
- 6) kwadransy literackie i apele,
- 7) dyskusje,
- 8) konferencje czytelnicze,
- 9) pogadanki i odczyty.

Formy wizualne pracy z czytelnikiem przedstawił Mieczysław Mazurkiewicz.¹⁵

Zalicza się do nich:

- 1) hasła i cytaty,
- 2) plakaty czytelnicze,
- 3) albumy biblioteczne,
- 4) składanki,
- 5) gazetki biblioteczne,
- 6) kalendarz historyczny aktualności,
- 7) wystawy książek,
- 8) wystawy w małych bibliotekach,
- 9) inne pomoce wizualne.

¹⁴ F. Popławski (red.), *Metodyka pracy z czytelnikiem*, Warszawa 1958, s. 164.

¹⁵ *Op. cit.*, s. 185 i dalsze.

Formy teatralne opracował Z. Arct.¹⁶ Są nimi:

- 1) skecze literackie,
- 2) inscenizacje i ich odmiany,
- 3) sądy literackie.

E. Bialkowska¹⁷ w dotychczasowej pracy bibliotek szkolnych wymienia najczęściej występujące rodzaje zajęć uzupełniających:

- 1) zajęcia oparte na żywym słowie (opowiadania, pogadanki, głośne czytanie, omawianie książek, dyskusje, wieczory, poranki, godzinki i kwadransy literackie, wieczory i poranki autorskie, apele czytelnicze, itp.);
- 2) opracowywanie środków poglądowych (plakatów, albumów czytelniczych, wystaw książek);
- 3) zajęcia o charakterze teatralnym (recytacje, dramatyzacje, inscenizacje, sądy inscenizowane, montaż literackie);
- 4) konkursy czytelnicze;
- 5) zajęcia audio-wizualne oparte na wykorzystaniu rzutnika, aparatu projekcyjnego, filmu, radia, telewizji, magnetofonu;
- 6) zajęcia rozrywkowe;
- 7) formy złożone o charakterze imprezowym.

O wyborze i zastosowaniu odpowiedniej formy pracy z czytelnikami decydują cele, jakie bibliotekarz chce osiągnąć, poziom umysłowy czytelników i stopień rozwoju ich kultury czytelniczej oraz doświadczenie i możliwości bibliotekarza. Ważną rolę odgrywa też możliwość uzyskania pomocy ze strony sojuszników biblioteki szkolnej: nauczycieli, rodziców, bibliotekarzy bibliotek pozaszkolnych, aktywu uczniowskiego i warunki, w jakich bibliotekarz pracuje, takie jak lokal, urządzenia audio-wizualne, itp.

E. Bialkowska charakteryzuje poszczególne formy pracy z czytelnikiem następująco:

1. Żywe słowo w pracy z czytelnikiem:

Opowiadanie — stosuje bibliotekarz w pracy z czytelnikami różnego poziomu i w rozmaitych celach. Początkujących czytelników, którzy nie opanowali jeszcze techniki czytania, pragnie tą drogą zainteresować książką i zachęcić do samodzielnego czytania. Bibliotekarz stosujący opowiadanie w celu zachęcenia czytelników do samodzielnej lektury często przerywa je w ciekawym miejscu, odpowiednio motywując to posunięcie.

Głośne czytanie — ma na celu zainteresowanie czytelników określoną książką lub artykułem z czasopisma ze względu na ich szczególnie wartości wychowawcze, poznawcze czy artystyczne oraz na potrzeby programów szkolnych

¹⁶ *Op. cit.*, s. 242.

¹⁷ E. Bialkowska, *Praca pedagogiczna...*, s. 63 i dalsze.

i dążenie do dostarczenia czytelnikom głębszych przeżyć. Najmłodszym czytelnikom czytamy krótkie utwory o ciekawej akcji, interesujących postaciach bohaterów i pięknym stylu. Starszym — dłuższe, zwłaszcza poszukiwane wartościowe nowości wydawnicze, publikacje związane z aktualnymi tematami, artykuły czasopism potrzebne do realizacji wymagań programu języka polskiego w zakresie współczesnego życia literackiego.

Omawianie książek — przeprowadza bibliotekarz, aby skierować uwagę młodocianych czytelników na najcenniejsze pozycje książkowe, a jednocześnie zaktywizować ich stosunek do lektury. Punktem wyjścia jest jedna książka lub kilka tematycznie z sobą związanych pozycji, a wreszcie twórczości pojedynczego pisarza lub kilku autorów powiązanych jakimś punktem widzenia.

Pogadanki — są cenną formą zbliżenia czytelników do książek i czasopism popularnonaukowych. Temat pogadanki opracowuje się w oparciu o jedną książkę (artykuł) lub kilka książek czy artykułów z czasopism.

Apele szkolne — bibliotekarz inspirowane wyzyskanie apeli dla wzmocnienia czytelnictwa i pomaga aktywności czytelnictwu w ich przygotowaniu. Z punktu widzenia treści i formy organizowane są różne rodzaje apeli. Na apelach bibliotekarskich aktyw informuje o dniach, godzinach i warunkach korzystania z biblioteki, o nowościach wydawniczych zakupionych do biblioteki, daje okresowe sprawozdania ze stanu czytelnictwa, informuje o organizowanych przez bibliotekę ciekawych imprezach. Na apelach historyczno-literackich organizowanych w związku z rocznicami omawia się krótko życie i działalność wielkich ludzi. Apele konkursowe polegają na ogłoszeniu konkursu, podaniu warunków uczestnictwa w nich oraz informacji w sprawie zgłaszania odpowiedzi.

Małe formy teatralne stosujemy w pracy z młodocianymi czytelnikami. Przez dramatyzację, inscenizację czy opracowywanie montażu literackich czytelnicy pogłębiają znajomość treści książek oraz ich zrozumienie i odczucie; wyrabiają też swój samodzielny sąd o książce.

2. Oglądowe (wizualne) formy pracy z czytelnikiem.

Plakaty:

- informacyjne powiadamiające o imprezach, itp.,
- czytelnicze poświęcone jednej książce lub autorowi,
- konkursowe.

Albumy uczą trudnej sztuki wybierania materiałów na określony temat, wdrażania uczniów do umiejętnego poszukiwania potrzebnych publikacji w katalogach, encyklopediach, bibliografiach, do zbierania wycinków prasowych i innych materiałów tekstowych oraz do umiejętnego sporządzania notatek.

Konkursy czytelnicze — opierają się na współzawodnictwie i pociągają szerokie rzesze uczniów do udziału w tych imprezach, aktywizują uczestników, pobudzają do jak najlepszego wywiązywania się z trudnych zadań, niechętnie wykonywanych w innych okolicznościach. Stosowane są różne rodzaje konkursów zależnie od celu, jaki chcą osiągnąć organizatorzy przy ich pomocy, od formy, od poziomu uczestników i od czasu trwania.

Ze względu na cel wyróżniamy konkursy:

- reklamowe zachęcające uczniów do czytania określonych książek lub artykułów czasopism,
- sprawdzające znajomość książek i kulturę czytelniczą uczniów,
- pogłębiające lekturę uczniów oraz ich kulturę czytania.

1. Praca z książką oparta na wykorzystaniu urządzeń audiowizualnych.

Obraz i żywe słowo łatwiej przemawiają do dzieci niż słowo drukowane. Dla młodocianego czytelnika książka sama w sobie nie zawsze jest wystarczającą atrakcją i urządzenie audiowizualne zastosowane we właściwych warunkach i w specjalnie na ten cel przeznaczonym czasie mogą stać się sojusznikami w pozyskaniu czytelników, w zbliżeniu ich do wartościowych pozycji książkowych i pogłębianiu recepcji ich lektury. Do materiałów audiowizualnych zalicza się: mapy, obrazy, przeźrocza, filmy, płyty, taśmy magnetofonowe.¹⁸

J. Wojtiszek¹⁹ przedstawia nam następujące grupy środków inspiracji czytelniczej:

- 1) środki słowne: opowiadanie, czytanie, pogadanki, omawianie pozycji przeczytanych, dyskusje, konferencje czytelnicze, spotkania z autorami książek,
- 2) wizualne środki inspiracji czytelnictwa: plakaty biblioteczne, gazetki biblioteczne, albumy czytelnicze, wystawki i wystawy książek,
- 3) małe formy teatralne: recytacje indywidualne i zespołowe utworów literackich, literackie sądy inscenizowane,
- 4) konkursy czytelnicze,
- 5) audiowizualne środki inspiracji czytelnictwa: aparat projekcyjny, film, radio, telewizja, magnetofon,
- 6) gazetka i czasopisma w pracy z czytelnikiem,
- 7) zajęcia rozrywkowe z czytelnikami w bibliotece.

Według K. Lenartowskiej²⁰ dużą rolę w kształtowaniu zainteresowań czytelniczych odgrywają:

¹⁸ P. Kowolik, *Gry i zabawy czytelnicze w klasach I-III — jedną z form pracy z książką*, „Poradnik Bibliotekarza” 1995, nr 6; W. Goriszowski, P. Kowolik, *Aktywny biblioteczny pomocnikiem w pracy bibliotekarza szkolnego*, „Poradnik Bibliotekarza” 1995, nr 7-8; P. Kowolik, I. Pawłowska, *Formy pracy z książką w klasach I-III*, „Głos Nauczyciela”, Chicago 1996, nr 1.

¹⁹ F. Popławski (red.), *Biblioteki szkolne w Polsce Ludowej 1944-1964*, Warszawa 1966, s. 214.

²⁰ K. Lenartowska, W. Świętek, *Lektura w klasach I-III*, Warszawa 1987, s. 46.

1. Opowiadanie — jest to sposób ogólnie stosowany, gdyż stwarza najbardziej bezpośredni kontakt między dziećmi i opowiadającymi.
2. Pogadanka może mieć za temat fragment książki starannie wybrany, stanowiący całość sam w sobie, przy okazji można wspomnieć o innych książkach pozostających w związku z omawianą.
3. Materiały pomocnicze audiowizualne, filmy. Przeźrocza, rysunki, ilustracje, nagrania dźwiękowe wykonane na podstawie książek lub odnoszące się do nich.
4. Wolny dostęp do półek — pozwalanie dzieciom na swobodne przeglądanie książek stanowi doskonały sposób nauczania dzieci dokonywania wyboru książki.
5. Wystawy — stanowią bardzo cenny środek budzenia zainteresowania książkami, zwłaszcza tymi, które poruszają tematy mało znane. Muszą się one łączyć z innymi formami działalności, np. z pogadankami o książkach.
6. Konkursy czytelnicze — skutecznie mobilizują uczniów do zdobywania i pogłębiania wiedzy.
7. Spotkania z baśnią.
8. Lekcje biblioteczne.

Według M. Drzewieckiego²¹ do form pracy z czytelnikiem należy zaliczyć:

- 1) lekcje biblioteczne,
- 2) spotkania z pisarzami,
- 3) pracę z aktywem bibliotecznym,
- 4) organizowanie konkursów czytelniczych,
- 5) organizowanie turniejów wiedzy,
- 6) głośne czytanie,
- 7) opowiadanie,
- 8) inscenizację.

K. Brosz²² opisuje formy pracy z czytelnikiem w nowoczesnej szkole wiejskiej.

Dzieli je na 4 grupy:

1. Formy indywidualne:
 - rozmowy w trakcie wypożyczenia książek, pomoc w wyborze lektury,
 - pomoc w poszukiwaniu materiałów do olimpiad lub konkursów,
 - rozmowy zachęcające do korzystania z czytelni, a w niej — z czasopism i księgozbioru podręcznego,
 - wyróżnianie tarczą wzorowego czytelnika i nagrodami książkowymi, szczególnie aktywnych czytelników,

²¹ M. Drzewiecki (red.), *Biblioteka i informacja...*, s. 100.

²² J. Wojciechowski, *Podstawy pracy z czytelnikiem*, „Biblioteka w Szkole” 1992, nr 2.

- opracowywanie nowych nabytków wspólnie z członkami aktywu bibliotecznego,
 - indywidualne kontakty z nauczycielami.
2. Formy quasi-zbiorowe:
- wystawki okolicznościowe,
 - wystawki książek o określonej tematyce,
 - wystawki tekstów wierszy tematycznych lub jednego autora,
 - wystawki recenzji pisanych przez uczniów,
 - wystawki prac plastycznych uczniów, powstałych po wcześniejszych zajęciach zbiorowych.
3. Formy zbiorowe — najbogatsze z form współpracy z czytelnikiem:
- zapoznanie dzieci z pomieszczeniem biblioteki i czytelnii,
 - pasowanie uczniów klasy I na czytelników, wpisanie ich nazwisk do księgi czytelników szkoły,
 - czytanie bajek uczniom klas I–III,
 - inscenizacje bajek i baśni,
 - spotkania przy świecach lub herbatce na temat poezji,
 - spotkania nauczycieli z uczniami, podczas których uczniowie omawiają ciekawe artykuły z prasy popularnonaukowej,
 - konkursy na recenzje,
 - konkursy na wspomnienia z wakacji w formie pamiętników, opowiadań, itp.,
 - inne konkursy: konkursy wiedzy, recytatorskie, pięknego czytania, prozy, rozwijające fantazję, polegające na wymyślaniu bajek,
 - kiermasze używanej książki,
 - wyjazdy z aktywem bibliotecznym na spektakle teatralne.
4. Formy pracy zespołowej:
- lekcje biblioteczne, w trakcie których realizowany jest program przysposobienia czytelniczego i informacyjnego,
 - apele szkolne.

Spośród wszystkich form do najatrakcyjniejszych dla uczniów młodszych, dostarczających wielu pozytywnych wrażeń, zachęcających do lektury zaliczamy inscenizacje bajek i baśni.

Celem wszystkich działań biblioteki jest przede wszystkim zachęcanie uczniów do jak najczęstszego sięgania po książkę.

Sposoby kształtowania nawyków czytelniczych uczniów

Nawykiem czytelniczym będziemy więc nazywać automatyczne sięganie na półkę po książkę, która swoją treścią zainteresuje czytelnika do tego stopnia, iż ów

przeczyta ją jak najszybciej przy ograniczonym udziale świadomości co do upływu czasu. Oczywiście warunkiem takiego „zachłannego” czytania jest opanowanie techniki czytania. Pierwszoklasista, który nie zawsze opanowuje płynność czytania, nie będzie chętnie czytał, zwłaszcza książki o bogatej treści.

Analizując pojęcie nawyku czytelniczego, wyraźnie uwidacznia się znaczenie bodźców motywujących do czytania. Takimi bodźcami są bodźce wizualne (wystawy, programy telewizyjne reklamujące nowości czytelnicze, niektóre filmy fabularne oparte na książkach, inscenizacje teatralne, itp.). Bodźce słowne odgrywają także dużą rolę w tej dziedzinie. Będą to indywidualne rozmowy w bibliotece pomagające wybrać książkę młodemu czytelnikowi, różne konkursy interesująco przeprowadzone. W zainteresowaniu się książką decydującą często rolę odgrywa dom i rodzina rozwijając w dziecku od najwcześniejszych lat nawyki czytania. Duży wpływ wywiera też szkoła, informacja bibliograficzna, kino lub telewizja.

Rozwijanie świadomości czytelnicznej uczniów w warunkach szkolnych to:

- kształcenie umiejętności obcowania z książką,
- poszerzanie zainteresowań czytelnicznych,
- budzenie zamiłowań czytelnicznych.

M.P. Douglas²³ sposoby kształtowania nawyków czytelnicznych dzieli na dwie kategorie, zależne od tego, czy dorosły pośredniczy między książką a dzieckiem, czy też dzieci dzielą się same między sobą wrażeniami wyniesionymi z lektury. Metody te nie zawsze osiągają ten sam skutek, bowiem nie wszystkie dzieci jednakowo na nie reagują.

Dorośli oddziałują na kierowanie nawykami poprzez: opowiadanie, głośne czytanie, pogadankę, materiały pomocnicze audiowizualne, wolny dostęp do półek, wystawę książek.

Natomiast dzieci między sobą kierują czytelnictwem poprzez: gry związane z książkami, inscenizacje, dyskusje, pogadanki, opowiadania, zapiski lub krótkie notatki o książkach, działalność artystyczną i prace ręczne.

Czytelnictwo w szkole jest kierowanym procesem zależnym od pracy biblioteki, współpracy z nauczycielami i uczniami.

Kierowanie czytelnictwem ma na celu wzbudzenie w dziecku zainteresowania książką, wyrobienie umiejętności wyboru, użytkowania i krytycznej oceny książki, ma wdrożyć je do czytania tak dla zdobycia wiadomości, jak i dla przyjemności. Kierując czytelnictwem dziecięcym, trzeba znać czytelnika, jego zainteresowania, potrzeby i uzdolnienia, trzeba też znać książki. A książki, ich forma i treść muszą być jak najbardziej różnorodne: z obrazkami i fabularne, dokumentalne i źródłowe, a także gazety, czasopisma i broszury. Możliwość swobodnego szperania wśród tych materiałów, przeglądania ich, porównywania, brania lub odrzucania rozszerza zakres zainteresowań dziecka i uczy dokonywania najwłaściwszego wyboru.

²³ M.P. Douglas, *Biblioteka w szkole...*, s. 20.

Podsumowując zagadnienie kształtowania nawyków czytelniczych u uczniów należy podkreślić, że nauczyciel-bibliotekarz osiągnie ten cel tylko wówczas, jeśli będzie współpracował z nauczycielami, dyrekcją i rodzicami uczniów. Dlatego nauczyciel-bibliotekarz powinien posiadać umiejętność łatwego nawiązywania kontaktu z uczniem, grupą, klasą, nauczycielem, rodzicem. Oczywiście niezmiernie ważną rolę odgrywa tu bogacenie księgozbioru i jego propagowanie poprzez ciekawe formy wizualne, słowne oraz czynne. Organizowanie różnorodnych konkursów na żywo w obecności nauczycieli, zaproszonych rodziców, gości należy do sposobów zachęcających do systematycznego czytania, a tym samym wykształcenia nawyków czytelniczych u uczniów.

Głównym zadaniem biblioteki jest dążenie do wykształcenia u uczniów nawyków czytelniczych. Nawyk to zautomatyzowana czynność nabyta w wyniku ćwiczenia, zwłaszcza przez powtarzanie. Można mówić o nawykach:

- myślowych,
- poznawczych,
- językowych,
- ruchowych.

Nawyki czytelnicze wchodzą w zakres nawyków poznawczych, ale także myślowych i językowych. Czytanie książek poszerza wiedzę czytelnika, pobudza procesy myślowe, bogaci język.

Nawyki czytelnicze mają ogromne znaczenie dla rozwoju osobowości dziecka, ponieważ zaspokajają jego potrzeby psychospołeczne, głównie czytelnicze:

- potrzebę estetyczną (potrzeba wzruszeń i doznań emocjonalnych),
- potrzebę wzorów zachowań,
- potrzebę tożsamości (poszukiwanie zdarzeń, losów życiowych podobnych do czytelnika),
- potrzebę informacji o świecie zewnętrznym,
- potrzebę kompensacji (rozładowywanie napięć emocjonalnych, ucieczka w świat „urojony”),
- potrzebę rozrywki (odprężenie),
- potrzebę akceptacji społecznej (poszukiwanie więzi z innymi ludźmi).

Co z tej literatury wynika?

Po pierwsze — zgodność poglądów co do roli, funkcji i zadań bibliotek.

Po drugie — zgodność poglądów co do cech osobowości bibliotekarza, wykształcenia, postawy wobec czytelników, formy inspiracji.

Po trzecie — system pracy z czytelnikiem jest też zgodny u wielu autorów odnośnie form pracy. Różnią się tylko wyborem kryteriów i klasyfikacją form.

Po czwarte — zgodność co do celów i metod ich realizacji w zakresie sposobów kształtowania nawyków czytelniczych uczniów.